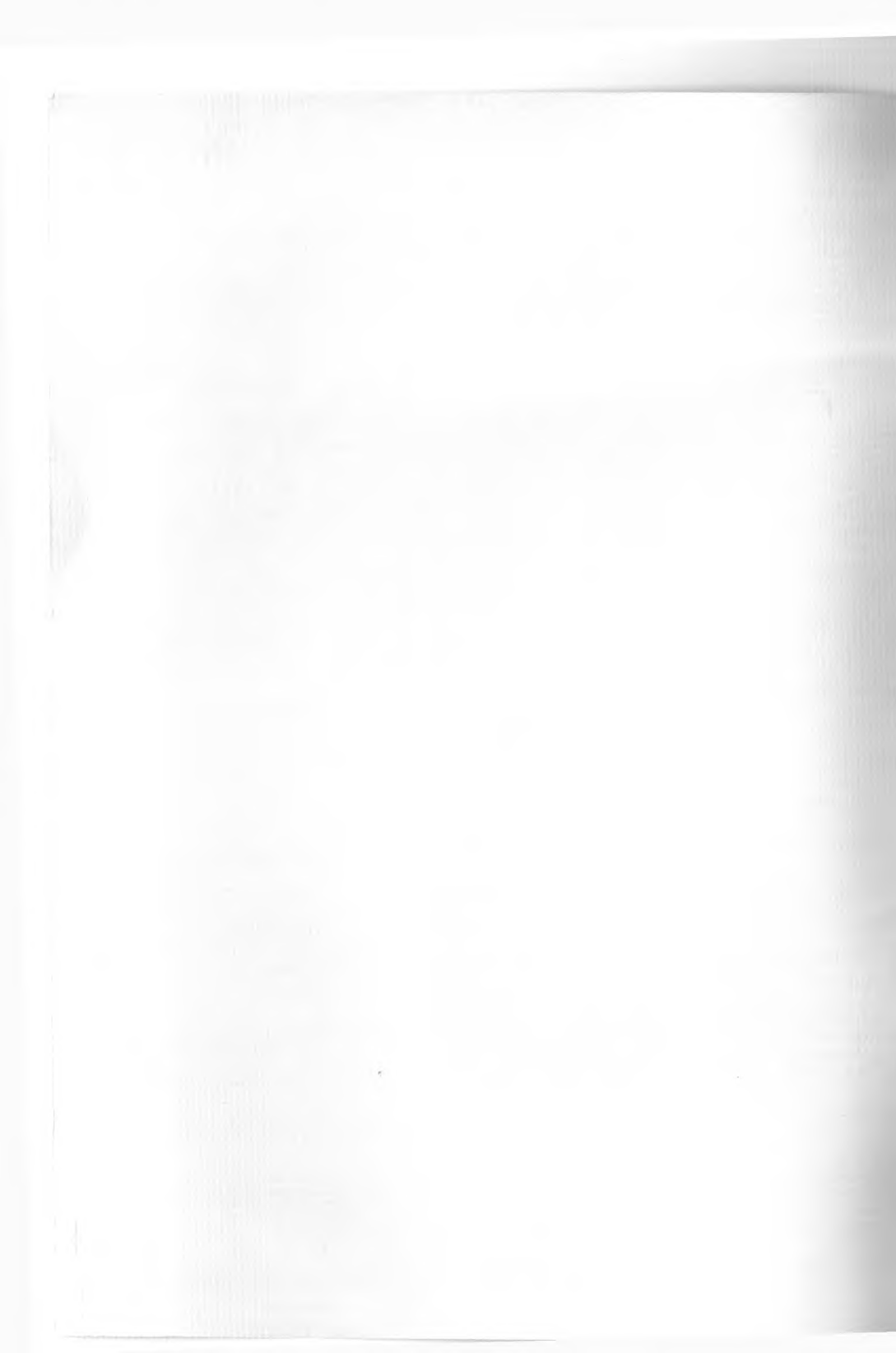

**XIII
МІЖНАРОДНИЙ
З'ЇЗД
СЛАВІСТІВ**

*ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
ІСТОРІЯ ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЯ
СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ*

ДОПОВІДІ

Національна академія наук України
Інститут історії України
Інститут української археографії та джерелознавства імені
М.С. Грушевського
Український комітет славістів
Дослідницько-інформаційний центр
“Міжслов’янська ініціатива”

ХІІІ МІЖНАРОДНИЙ З’ЇЗД СЛАВІСТІВ

*Любляна, Словенія
15 – 21 серпня 2003 р.*

**ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
ІСТОРІЯ ТА
КУЛЬТУРОЛОГІЯ
СЛОВ’ЯНСЬКИХ НАРОДІВ**

Д О П О В І Д І

Київ – 2003

ХІІІ Міжнародний з'їзд славистів, Любляна, Словенія, 15 – 21 серпня 2003 р. Джерелознавство, історія та культурологія слов'янських народів: Доповіді. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 62 с.

Доклади учених-славистів України – делегатів ХІІІ Міжнародного съезда славистов (Любляна, Словенія, 15 – 21 августа 2003 г.) посвященны актуальным и слабоизученным проблемам национально-культурной жизни украинского и других славянских народов. Рассматриваются вопросы использования письменных источников в изучении истории межславянских связей Украины, литературно-художественной интерпретации эволюции и роли национальной идеи в истории Украины, украинского постмодернизма, а также проблемы социально-политического, национально-культурного развития славянских стран и народов в условиях углубляющихся процессов глобализации и европейской интеграции. В приложении к докладам представлен список основных славистических изданий по истории и международным отношениям, опубликованных в Украине в период между ХІІ (1998 г.) и ХІІІ (2003 г.) Международными съездами славистов.

Відповідальний за випуск: ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.

ISBN 966-02-2996-8

© Автори доповідей, 2003

З М І С Т

Павло СОХАНЬ

Проблеми вивчення та використання писемних джерел з історії міжслов'янських зв'язків України 4

*Степан ВІДНЯНСЬКИЙ, Володимир ПРИХОДЬКО,
Іван СЮСЬКО*

Вплив процесів глобалізації та європейської інтеграції на національно-культурне життя слов'янського світу 19

Петро КОНОНЕНКО, Тарас КОНОНЕНКО

Роль національної ідеї і художня інтерпретація минулого України в літературі (на межі ХХ-ХХІ століть) 30

Тамара ГУНДОРОВА

Чернобыльський текст: український літературний постмодерн (межславянський контекст) 40

ДОДАТОК

Основні славістичні видання з історії та міжнародних відносин, опубліковані в Україні між ХІІ (1998 р.) і ХІІІ (2003 р.) Міжнародними з'їздами славістів 59

Листування і взаємне рецензування праць М.Грушевського з вченими-славістами інших країн сприяло більш об'єктивному і вірному висвітленню багатьох питань з історії слов'янських країн та міжслов'янських взаємовідносин. Особливого значення М.Грушевський надавав правдивому розкриттю процесів генезису ідеї слов'янського єднання, яке, за його переконанням, на різних історичних етапах, на жаль, відіграло неоднозначну роль.

Аналізуючи ці питання в окремих спеціальних статтях, присвячених критиці так званого "нового слов'янофільства", або "неославізму"¹² вчений аргументовано доводив, що якщо в першій половині ХІХ ст. ідеї слов'янської єдності відігравали позитивну роль в історії всіх слов'янських народів, в тому числі і в українського, в їх боротьбі за національну незалежність, то уже в другій половині цього століття вони втрачають свою прогресивність саме тому, що на зміну їм прийшов російський великодержавний панславізм, який не визнавав прав українського, білоруського та інших слов'янських народів на їх державну незалежність.

Шануючи історію і культуру всіх слов'янських народів М.С.Грушевський своїми науковими дослідженнями переконливо доводив, що кожен народ має право на свій національно-державний розвиток і що найбільший внесок у загальнолюдську цивілізацію він зробить тільки в умовах, коли він буде незалежним і спілкуватиметься з усіма країнами і народами як рівний з рівним.

Отже, видання всієї творчої спадщини таких видатних істориків-славістів і джерелознавців, як Михайла Драгоманова, Михайла Грушевського та багатьох інших, поряд з чисельними писемними джерелами, уже відомими і тими, що належить видати і які несуть у собі багатотисячолітній людський досвід, будуть сприяти найважливішій справі людства: утвердженню державної незалежності усіх країн і народів і, зокрема, слов'янських, та розвитку і поглибленню мирних взаємовідносин і плідного співробітництва між ними.

¹² Див. М.С.Грушевський. «Українство і всеслов'янство». Літ. науковий вісник.- Київ, Львів, 1908, т.42, кн.6, с.540-547; «В слов'янських обіймах», ЛНВ.- К., Львів, 1911, т.56, кн.10, с.394-409; Всесвітня історія, в короткому огляді, ч.IV.- К., 1918, 167 стор. та ін.

*Степан ВІДНЯНСЬКИЙ, Володимир ПРИХОДЬКО,
Іван СЮСЬКО*

Вплив процесів глобалізації та європейської інтеграції на національно-культурне життя слов'янського світу

Як зазначав Дж. Тойнбі, історія кожної окремої країни, як і цивілізації в цілому, розвивається за принципом «виклик – відповідь – виклик». Сьогодні головним таким викликом для людства стала **глобалізація** цивілізаційного процесу з далеко невідомими задалегідь наслідками. Це підтверджує бурхлива дискусія між прихильниками та противниками глобалізації. Зокрема, залишається відкритим питання про те, що таке глобалізація – процес, що містить альтернативи і варіанти, чи імперативний; веде цей процес до створення однорідної світоцілістності або містить у собі можливості різних ідентичностей і різних компонентів людства; є даний процес породженням новітніх зрушень у виробництві, інформатиці, культурі чи він має свої історичні корені й історичні прецеденти. Так і не було знайдено, наприклад, компромісної ціннісної оцінки нинішніх глобальних процесів у заключному комюніке Всесвітнього саміту з проблем сталого розвитку у Йоганнесбурзі (вересень 2002 р.).

Однак незаперечним є те, що глобалізація – це сьогодні об'єктивна реальність. Вона визначається насамперед прогресивним зростанням значущості гуманітарної сфери, високих інформаційних технологій, постіндустріальних принципів суспільного розвитку, підвищенням ролі інтелектуального капіталу та менеджменту, соціальних чинників економічного, науково-технічного прогресу. Глобалізація відкриває перед людством великі можливості в розвитку економічних відносин, розширенні обміну товарами, послугами, інформацією, технологіями та капіталом, взаємодії у гуманітарній сфері, духовному збагаченні особистості.

Водночас для значної частини людства глобалізація несе в собі й істотні загрози, зумовлюючи розмежування країн і народів на «цивілізаційний центр» і «периферійну зону», поглиблюючи їхню диференціацію в соціально-економічному й національно-культурному розвитку.

Втім жодна з країн та народів, націй та окремих цивілізацій не може виокремитися з цього системно цілісного процесу: вони усі є складовими світового глобалізаційного простору, знаходяться в динамічному руслі сьогоденішнього радикального цивілізаційного переходу. А те, яким буде наш вибір-відповідь – до нового підйому

чи упадку сучасної цивілізації – залежить лише від здатності людства, розділеного безліччю національних, етнокультурних, релігійних, економічних й суто психологічних бар'єрів, розпочати, нарешті, жити разом, в єдності різноманітності. Лише зберігаючи усе творче й життєздатне, що закладено у фундаменті історичного прогресу, лише гармонійно об'язуючи в нову універсальну філософію співжиття багатства й надбання усіх кіл й частин цивілізації, воно може віднайти і відстояти правильний шлях.

Щодо країн Центральної, Східної і Південно-Східної Європи, зокрема слов'янського світу, то цей цивілізаційний перехід ставить перед ним ще більш складний виклик. Адже з кінця 1980-х років в цьому регіоні одночасно розвиваються два, небували за масштабами, розмахом і темпами процеси: одним з них є притаманна усім країнам і регіонам світу глобалізація, а іншим – притаманна лише цьому регіону постсоціалістична трансформація, важливою складовою якої є «повернення до Європи» країн і народів регіону, їх приєднання до загальноєвропейського інтеграційного процесу. Причому обидва вони взаємно проникають і впливають один на одного, створюючи низку взаємозалежностей. З одного боку, дедалі інтенсивніша глобалізація була й залишається важливим каталізатором постсоціалістичної трансформації, а з іншого боку, глобалізації не існувало б, принаймні у таких масштабах і з таким динамізмом, якби в цьому процесі не брав участь до того відокремлений і замкнутий т. зв. світ соціалізму із своїм величезним населенням (близько 1,6 млрд. людей), гігантськими ресурсами і великим потенціалом попиту на товари і послуги, що постачаються світовим господарством.

Неупереджений погляд на розвиток цих процесів у слов'янських країнах говорить найімовірніше про негативні тенденції й небезпеки, які містить у собі дилема цивілізаційного переходу, ніж про якийсь інтегративне творення в їх взаємовідносинах.

Насамперед мається на увазі дезінтеграція слов'янського світу на сучасному етапі, що парадоксально і принципово суперечить світовим процесам глобалізації та тенденціям конвергенції культур в рамках консолідації цілісної в планетарному масштабі загальнолюдської цивілізації. Цей довготривалий в стратегічному часовому вимірі цивілізаційний прогрес базується на прискореному розгортанні регіональної, континентальної та субконтинентальної інтеграції.

Найбільш динамічно в сучасних умовах зростає рівень інтегрованості Європи. Але за домінуючої зараз тенденції об'єднання

європейських народів і країн, насамперед в рамках Європейського союзу, слов'яни Центральної, Східної і Південно-Східної Європи національно-державно, етнополітично і культурно-національно впродовж останнього десятиліття атомізувалися.

Наприкінці ХХ століття з припиненням біполярного протистояння в Європі і світі та зникненням радянської імперії і "табору" її сателітів закономірно розвалилися після розпаду Радянського Союзу і так звані "соціалістичні федерації" в Югославії, Чехословаччині, на руїнах яких розгорнулося бурхливе державотворення. На жаль, цей процес часто супроводжувався вибухом гіпернаціоналізму, етнонарцисизму і відмежуванням слов'янських народів один від одного та їх культурною самоізоляцією. Здебільшого нові слов'янські держави будувалися на національному, а не громадянському принципі. Виник феномен слов'янського націоналізму і шовінізму. Водночас розпочалася штучна реанімація панславізму.

Загалом слов'янство в 1990-ті роки породило чи не одну із найбільших новітніх загроз для Європи – так звану "балканізацію". Континент, який з середньовіччя віками не знав етнічних і релігійних воєн, безсило спостерігав кривавий міжслов'янський конфлікт на Балканах. І спромігся лише на аналогічне – переважно насильне воєнно-політичне розв'язання "балканського вузла".

Катастрофічні наслідки для національно-культурної єдності, та й майбутнього самого слов'янства мали спроби створити "етнічно чисті" держави, насамперед на Балканах. Об'єктом пануючого культурного націоналізму, або і етнорепресій та етночисток тоді нерідко стають іншомовні, іншорелігійні, але по-суті також слов'янські елементи.

Внаслідок таких негативних процесів слов'янський світ, який впродовж останніх півтора століття – принаймні з середини ХІХ віку, функціонував як більш-менш єдине хоча б в культурно-духовному та ідейному плані, а з другої половини 40-х років ХХ століття – і як зцементоване тоталітарними режимами комуністичне слов'янсько-свразійське геополітичне утворення під егідою і контролем Москви, в 1990-ті роки припинив своє цілісне існування. Демократичні революції у східноєвропейських державах кінця 1980-х років нібито відкрили абсолютно нові можливості для "повернення" слов'ян до Європи. Щойно народжені слов'янські демократії наївно вважали це миттєвою справою. Але "стрибок" в єдину сім'ю європейських народів не вдався. Наближення до "європейської мрії" тривало півтора десятиліття.

Разом з тим, символічним, якщо і не знаменним є той факт, що в 2004 р. вперше в історії Європейського союзу його повноправними членами стануть слов'янські народи і держави: Польща, Чехія, Словаччина і Словенія. Слов'яни складатимуть більш ніж десяту частину – 12,4% населення та 11,7% території об'єднаної в рамках розширеного Євросоюзу Європи. За даними Євростату, основні характеристики слов'янських держав, які в 2004 р. вступають до ЄС, на 2001 р. були наступними (див.: Табл.1) :

Таблиця 1.
Слов'янські країни – майбутні члени Європейського союзу

Країна	Чисельність населення (млн. чол.)	Територія (тис. км)	Валовий внутрішній продукт (млрд. євро)
Польща	38,6	312,7	196,7
Чехія	10,3	78,9	63,3
Словаччина	5,4	49,0	22,8
Словенія	2,0	20,3	20,9
Всього	56,3	460,9	303,7

Як засвідчують дані Табл.1, солідні за питомою вагою населення і території з-поміж 25 країн-членів оновленого Європейського союзу (з 1 травня 2004 р.), слов'янські держави – майбутні повноправні члени ЄС мають порівняно незначний економічний потенціал. Частка сукупного річного валового внутрішнього продукту (ВВП) Польщі, Чехії, Словаччини і Словенії у загальному ВВП розширеного ЄС складає лише 3%. Тобто, економічний потенціал вказаних чотирьох слов'янських держав у рамках майбутньої 25-ки країн-членів ЄС майже в 4 рази нижчий, ніж людський і територіальний.

Жодна із слов'янських країн-кандидатів на вступ до ЄС не досягла середнього рівня соціально-економічного розвитку розвинених європейських держав. Навіть за паритетом купівельної спроможності, згідно з розрахунками Євростату, рівень ВВП на душу населення складає в Словенії – лише близько 70%, Чехії – 50%, Словаччині – 45%, в Польщі – 35% від сучасного середнього показника ВВП на одного жителя в Євросоюзі.

Тому із вступом до ЄС громадяни РП, ЧР, СР і Словенії пов'язують насамперед надії на покращення своїх життєвих умов внаслідок більш динамічного росту національних економік в єдиному європейському ринку. Але реальність соціально-економічного

розвитку цих держав після вступу до ЄС може бути протилежною. Вони неминуче в процесі адаптації до умов господарського функціонування ЄС пройдуть фазу так званої “євроінтеграційної кризи”. Тимчасово можливим буде навіть погіршення соціального становища значної частини населення РП, ЧР, СР і Словенії. Слаба економіка цих країн не здатна витримати жорсткої конкуренції з боку товаровиробників розвинених європейських держав.

Крім позитивів розширення ЄС на Схід – інтеграції частини слов'янства до поліетнічної і мультикультурної європейської цивілізації, переборення багатовікового протистояння слов'ян з германцями та інших важливих моментів, часткова “слов'янізація” ЄС може мати і ряд непередбачуваних політичних негативних наслідків для розвитку самого Європейського союзу.

З-поміж них варто назвати наступні:

– слов'янські країни – майбутні члени ЄС, за винятком Польщі, – нові незалежні держави, які усамостійнилися лише в 1990-ті роки. Тому вони з більшою неохотою, ніж західноєвропейські країни, будуть поступатися частиною нещодавно здобутого національно-державного суверенітету на користь наднаціональних керівних органів Євросоюзу.

– молоді слов'янські країни – майбутні члени ЄС, а також Польща, схильні до державного будівництва не лише на громадянському, але значним чином і на національному принципі. Тому тут досить сильним і впливовим є націоналізм у різних формах – від праворадикального до популістського і прокомуністичного.

Звідси, у поєднанні з впливом негативних соціально-економічних факторів, і досить висока частка “евроспектицизму” в слов'янських країнах-претендентах стосовно переваг їх майбутнього вступу до ЄС. Що зумовило і низьку участь громадян у референдумах 2003 р. про вступ цих країн до ЄС. Навіть у найбільше “германізованій” та “американізованій” Чехії “евроскептиками” є не лише ортодоксальні комуністи, але і правоконсервативна Громадянська демократична партія (ГДП) та її колишній лідер, нинішній президент ЧР В.Клаус.

Таким чином, Європейський союз, якому з великими труднощами вдалося у 2002 - 2003 роках запобігти політичній перемозі правонаціоналістських сил у Франції, Австрії та Голландії, із вступом до ЄС у 2004 р. нових держав зі Сходу ризикує знову зіткнутися з проблемою націоналізму. За неминучого тимчасового погіршення соціально-економічних умов і падіння реального рівня життя значної частини населення на перехідному етапі інтеграції

нових членів до ЄС, національно орієнтовані політичні сили можуть пробитися до влади в окремих слов'янських державах Центральної і Південно-Східної Європи. Тоді Брюссель отримає проблему державного націоналізму типу "гайдеризованої" Австрії. Але перебороти його у недостатньо демократизованому слов'янському суспільстві мабуть не вдасться методами зовнішнього бойкоту, як це було у випадку з Австрією.

Причому ЄС і Захід в цілому, як засвідчує практика Балкан, Білорусі і мечіарівської Словаччини 1990-х років, безпорадні перед слов'янським націоналізмом. На Балканах Захід намагався ліквідувати новий слов'янський державний націоналізм військовою силою. У Словаччині і Білорусі – шляхом міжнародної ізоляції і зовнішньополітичного бойкоту.

Навряд чи такі методи будуть ефективними, коли виникне проблема слов'янського державного націоналізму в якійсь новій країні-члені ЄС. За нарощення тиску з боку загальноєвропейських органів та провідних західноєвропейських держав на конкретну слов'янську країну-члена ЄС може, павпаки, спрацювати ефект слов'янської солідарності.

Загальноєвропейські органи і західноєвропейські держави уже зараз роблять превентивні кроки, щоб нейтралізувати можливість інфікування ЄС слов'янським націоналізмом. ФРН і Франція відроджують з Польщею "веймарський трикутник". І це при тому, що німецька сторона відверто йменувала під час іракської кризи 2003 р. за проамериканську позицію Польщу, Словаччину та інші країни "васалами" Америки. На південному сході Європи за підтримки НАТО і США формується турецько-болгарсько-румунський блок для впливу на балканських слов'ян.

Підтримуються внутрішньополітичні кроки з розвалу націоналістських партій і рухів. Так, у Словаччині його успішно розколото і зараз правоорієнтованою владою здійснюються заходи для недопущення організаційного об'єднання Словацької національної партії (СНП) та Справжньої словацької національної партії (ССНП). Підірвано політичний вплив і організаційно розвалено національно-популістський Рух за демократичну Словаччину – народну партію (РЗДС-НП).

Щодо власне національно-культурного життя слов'янських народів Європи на початку третього тисячоліття, то воно інтенсивно розвивається в руслі уніфікації світової цивілізації і європейського мультикультуралізму. Водночас, сучасний культурний розвиток слов'янського світу має низку надзвичайно важливих особливостей.

Уперше після довготривалої штучної ізоляції і самоізоляції з метою культурно-національного і загалом етнічного самозбереження, а подеколи і елементарного фізичного виживання, та після історичної смуги вікового суперництва слов'янства на континенті з германськими, романськими і частково англосаксонськими культурно-цивілізаційними впливами і домінантами слов'янський світ настільки масово та інтенсивно відкрився назовні і отримав можливість безпосередньої дії на загальноєвропейські і глобальні інтеграційні процеси в сфері духовної культури. В сучасності майже не існує бар'єрів для взаємозбагачення, наприклад, європейської культури мозаїкою слов'янських культурних традицій і надбань. У свою чергу, Європа і світ по-новому відкрили для себе слов'ян.

Також уперше кожен окремо взятий слов'янський народ отримав широкі можливості представлення в Європі і світі власної національно-культурної ідентичності. Причому, не сегментарно або лише в якості демонстративного взірця архаїчного раритету чи екзоту (етнічної резервації), а насамперед у формі цілісної та модерної національно-специфічної культури. І виявилось, що ця культура не нижча за рівнем розвитку, внутрішнім багатством і глибиною від загальноцивілізаційних і європейських досягнень та стандартів.

Уперше після комуністичної уніфікації культур слов'янських і неслов'янських народів "радянського табору" та їх фактичної культурної ізоляції від світової цивілізації, багаторічних зусиль диктаторської влади спрямованих на те, щоб повністю стерти національно-культурні відмінності і створити "новий єдиний народ" (радянський, чехословацький і т. д.) та спроб тоталітарного режиму насадити євразійський культурно-ментальний гібрид і східну деспотію, слов'яни, як і всі східноєвропейські народи, через демократичні революції на зламі 1980-1990-х років радикально припинили фатальний рух за тупиковим варіантом суспільного розвитку у формі квазісоціалізму і самостійно здійснили історичний культурно-цивілізаційний вибір на користь розвиненої Європи.

Кардинальні суспільні зміни у Центрально-Східній та Південно-Східній Європі на межі ХХ-ХХІ століть, виникнення нових незалежних європейських держав, деяких, в тому числі України, – з переважно слов'янським населенням, сприяли відродженню і внутрішній консолідації їх традиційних національних культур і зростання потенціалу культурного впливу слов'янства на оточуючі народи.

Ситуація слов'янського пробудження останніх десяти років другого тисячоліття у цьому контексті навіть дещо нагадувала

бурхливе національно-культурне відродження слов'ян в епоху Просвітництва XVIII століття і “весну народів” середини XIX віку.

Але, на відміну від XIX-XX століть, коли європейська культура була немислимою без слов'янських джерел і надбань, особливо в сфері літератури і мистецтва, зараз слов'янська культурна присутність, а тим більше експансія ні в світі, ні в Європі практично не відчувається і з попереднім розмахом не здійснюються. Навпаки, слов'янські народи поспішно і жадібно приймають західні культурні стандарти. На жаль, з-поміж них переважають сурогатні стереотипи і продукти масової культури, в основному північноамериканського виробництва.

Слов'янами в сучасності здебільшого ігноруються власні культурні традиції і здобутки, які століттями або й більше були основою збереження специфіки слов'янського світу. Багата і розмаїта слов'янська народна культура та етнічні традиції поступово перетворюються у святково-декоративне хобі обмеженого кола осіб, переважно похилого віку. Масова народна культура стає патріархальною і невдовзі може залишитися взагалі без своїх активних носіїв. Культурно-генераційний розрив неухильно збільшується і молоде слов'янство нівелюється до духовно-безвиразного світового “покоління гамбургерів, чіпсів і кока-коли”.

Тобто, на початку третього тисячоліття, коли країни центральної, східної і південної частини європейського континенту максимально відкрилися назовні і вступили в смугу демократизації, національно-культурне життя слов'янських народів потрапило під жорсткий тиск глобальної ерзацкультури. До такої експансії масової псевдокультури слов'яни не були готові ніяким чином.

Слід визнати, що комуністичні режими, ізолювавши країни “радянського табору” від модерного прогресу світової культури, водночас створювали штучні – певні тепличні умови для збереження, або точніше консервації масової національної культури. Державне фінансування культурної сфери було досить масштабним. Але така культурна політика держави пояснювалася не щирою любов'ю комуністичної номенклатури до народу та його культурно-духовних цінностей. Навпаки, будь-яка культура, крім лакейсько-придворної, була невідомою для комуністичних режимів.

Знищивши економічні і політичні свободи, позбавивши громадян всіх прав, єдино в духовній сфері комуністична диктатура не здатна була встановити тотальний контроль. Принаймні, хоча б внутрішній духовний світ кожної людини, її думки не піддавалися наскрізному просвіченню рентгеном постійного державного нагляду

з метою покарання за нелояльність. Тому в країнах “реального соціалізму” наймасовішою формою пасивного опору тоталітарному режиму була так звана внутрішня еміграція. Тобто, неприйняття індивідуумом – мислячою особою навколишньої тоталітарної реальності і замкнутість у власному внутрішньому світі.

Відразу в будь-якого вільно мислячого громадянина викликала катастрофічна безкультурність правлячих комуністичних еліт. У тоталітарній системі здається працював специфічний закон оберненої пропорції культурного розвитку. Його ще можна йменувати законом негативу культурної піраміди, суть якого полягала в тому, що чим вище на щаблі номенклатурної ієрархії знаходилася керівна особа, тим нижчим був її культурний рівень і вищою – бездуховність.

Рівень відкритості суспільства різних цивілізаційних типів назовні з межі другого і третього тисячоліть надзвичайно зріс. В умовах інформаційної ери ні одна вагома етнічна спільнота природно не може надовго залишатися ізольованою від навколишнього світу і оточуючого культурного середовища.

Причому інтеграція, взаємодоповнення і взаємопроникнення культур грають зараз не меншу роль у творенні цілісного світу, ніж формування єдиної глобальної економіки. Варто навіть стверджувати, що культурна експансія нерідко передують економічній і політичній, готуючи підґрунтя для глобалізації. Водночас взаємозближення і взаємовплив культур є невід’ємною складовою частиною або специфічним культурним виміром процесів глобалізації.

Щоправда, слід визнати, на жаль, що різниця в рівнях цивілізаційного розвитку різних частин світу не дозволяє зняти етнопсихологічні бар’єри і часто веде до культурно-цивілізаційних протистоянь, ворожнечі та конфліктів. При цьому, суспільства з вищим рівнем розвитку, як правило, більш толерантні до інших культурних типів. А дещо відсталі суспільні формації, навпаки, схильні до конфронтації з відмінними від них етнокультурними спільнотами. Вони й надалі сповінують закритий варіант розвитку. Хоча це, насправді, веде лише до консервації архаїчного ладу і притаманних йому структур.

Феноменом цілісного світу, який тільки проходить першу початкову стадію формування, стає надзвичайно висока мобільність значних мас населення. Трансконтинентальна міграція вже наприкінці ХХ століття набрала небачених масштабів. На економічну експансію найбільш розвинених країн Європи і Північної Америки третій світ відповідає своєрідним демографічним наступом і переливом десятків мільйонів людей із зони бідності в смугу достатку.

Наприклад, протягом 1991-2001 рр. з України лише до Канади іммігрувало близько 25 тис. осіб. Якщо тут вони навіть потрапляють в найменш заможні прошарки населення, то, порівняно із жителями країн походження міграційних потоків, становлять чи не середній клас. Високий рівень життя в розвинених країнах, якого тривалий час ще не буде в змозі досягти третій світ, можливо, впродовж цілого XXI століття як магнітом притягуватиме масу легальних і нелегальних мігрантів.

Однозначно ці потоки слід вважати за суттю і причинами переважно соціально-економічною міграцією. Полишимо, однак, поза увагою кон'юнктурні політико-економічні аспекти масових переселень. Зазначимо лише їх культурні та етнічні наслідки для економічно розвинених країн-реципієнтів. Вони надзвичайно суперечливі. Наприклад, західноєвропейці, які досі були знайомі, і то вибірково, в основному лише з високою культурою азійських та інших народів, і вважають себе за стереотипами не XX, а навіть XIX століття світовими культурними місіонерами – носіями прогресу, зараз безпосередньо у власному “будинку” зіптовхнулися з повсякденною культурою полістнічної маси мігрантів. Невідома культура перемістилася до Європи разом з її носіями. Чи готові європейські народи прийняти або хоча б порозуміти таке культурне різноманіття? Поки що – навряд чи. Попри гучні заяви про толерантність і мультикультуралізм, насправді розвинена Європа жахається неконтрольованої культурно чужої для неї навали зі Сходу і Півдня. І вона не знайшла кращого варіанту захисту, як відділитися від небажаних зайд новою “залізною завісою” шенгенський кордонів. Та зацізно. Вже чимало європейських міст просипаються під ранкові крики муедзинів.

Тому не меншою проблемою об'єднаної Європи, ніж натиск ззовні, стає інтегрування в суспільство реально присутніх іноетнічних, якщо і не іншоцивілізаційних елементів. У рамках окремих держав і цілісного простору Європейського союзу відділитися від них неможливо. Потрібна нова культура співжиття європейських державотворчих націй з їх етнічно відмінними співгромадянами. Наївно сподіватися, що, наприклад, у Франції етнічні французи асимілюють арабів і африканців, котрі складають до третини загальної чисельності населення країни. Або німці “германізують” декілька мільйонів турків у ФРН. Чи китайці полишать “чайна таунз” і розчиняться в європейських міських агломераціях? Найкращим варіантом інтеграції культур був би

перехід до мультикультурності європейського суспільства через бікультуралізм “неофітів”. Тобто, засвоєння “новими європейцями” – етнічно чи расово відмінних від державницьких народів позитивів європейської культури із збереженням культурно-національної специфіки.

У зв'язку з цим виникають закономірні питання щодо майбутнього слов'янського світу в умовах поглиблення тенденції до уніфікації людської цивілізації. Яке місце у цьому складному процесі займуть слов'янські культури? Що із своєї інтелектуальної спадщини вони внесуть до нього? Яким чином вони захистять свою присутність як один із ферментів якісно нового етапу духовного розвитку людства? Яким, нарешті, буде специфічний внесок слов'янських народів в єднання демократичної Європи і в забезпечення більшої безпеки й справедливості в постмодерному світі?

Творчий характер багатомірової історії і високодуховної культури слов'янських народів - одного із основних потоків сучасної цивілізації – дає серйозні підстави припустити, що й сьогодні вони висунуть і відстоять в духовному та міжнародному плані найперспективніші для їх власної долі відповіді. Однак це буде для них новим складним випробуванням. Ось чому слов'янські народи знову мають потребу в духовному єднанні, в концептуальному усвідомленні й творчому використанні нових ідей та історичного досвіду для з'ясування правильних відповідей. При цьому їх культурна взаємність вимагає сьогодні, з одного боку, нової відкритості до інших етнокультурних спільнот, а з іншого – рішучої протидії усьому, що відтворює імперські амбіції і звужує відкритість світогляду сучасного взаємозалежного, але різноманітного світу.

- Петровский В.В. Современные украинско-российские отношения в западной интерпретации. Харьков, 2002, 264 с.
- Срібняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.). – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 1999.- 296 с.
- Потолицький В.А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII-XX століть. – К.: Либідь, 2002.- 480 с.
- Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії XI-XVIII століть.- К.: Інститут історії України НАНУ, 2000.- 463 с.
- Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до ХУІІІ ст.).- Вип.2.- К.: Інститут історії України НАНУ, 2002.- 418 с.
- Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: нариси з історії ментальності та національної свідомості.- К.: Інститут історії України НАН України, 2001.- 317 с.
- Чухліб Т.В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648 – 1714 рр. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2003.- 518 с.
- Ruthenica. Том I. – К.: Інститут історії України НАН України, 2002. - 262 с.
- Ruthenica. Том II. – К.: Інститут історії України НАН України, 2003. – 206 с.

Підп. до друку 3.1.07.03
Формат 60x90/16. Умовн. друк. арк. 3.72. Фіз. 4.0
Папір офсетний. Друк офсетний. 1/16. Наклад 300 прим.
Зам. 949.